Handreiking schrijven in de onderbouw po

Hoe stimuleer je ontluikend schrijven op een betekenisvolle manier?

Juni 2025

slo / een doordacht curriculum dat doen we *samen*

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

2025, SLO Amersfoort
Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

AN
Handreiking: 1.8191.001
Schrijfactiviteiten: 1.8191.002

Auteur:
Jantien Dhont

Met dank aan:
Gäby van der Linde-Meijerink
Tessa Klerks
Josephien Martinec

Foto's: Norbert Waalboer

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T (033) 4840 840
W www.slo.nl
E info@slo.nl

Inhoudsopgave

Inleiding 4

Schrijfvaardigheid in het basisonderwijs 5

Schrijfonderwijs en landelijke resultaten 5
Schrijfvaardigheid in de definitieve conceptkerndoelen 6

Schrijven in de onderbouw 8

Ontluikend schrijven 8
Procesgerichte schrijfdidactiek 10
Thematiseren met verhalen 13
Adviezen ontluikend schrijven 17

Bronnen 18

Inleiding

Bij taal denk je in de onderbouw van het primair onderwijs waarschijnlijk niet meteen aan schrijven. Het formele proces van aanvankelijk lezen en schrijven vindt immers pas plaats vanaf groep 3. Maar het is juist van belang om het ontluikend schrijven van jonge kinderen al vanaf groep 1 te stimuleren. Zo ontdekken ze al doende dat je geschreven taal gebruikt om je te uiten, om met anderen te communiceren of om iets te leren. Het is van wezenlijk belang dat kinderen geletterd worden, omdat lezen en schrijven nodig zijn om later goed te functioneren in onze complexe, geletterde maatschappij. Voorwaarde voor een goede taalbasis is, dat kinderen spelenderwijs in aanraking komen met situaties en activiteiten waarin ontluikende geletterdheid zich kan ontwikkelen. Door lezen, schrijven en mondelinge communicatie in samenhang aan bod te laten komen, zorg je ervoor dat deze taalvaardigheden optimaal ontwikkeld kunnen worden.

Handreiking

Deze handreiking is bedoeld om je te ondersteunen om met schrijven in de onderbouw aan de slag te gaan. Je leest wat ontluikend schrijven inhoudt en waarom het stimuleren ervan een belangrijke plaats verdient in het onderwijs aan jonge kinderen. Ook beschrijven we hoe je schrijfactiviteiten voor jonge kinderen kunt vormgeven en inbedden in betekenisvolle contexten.

Bij deze handreiking horen voorbeeldmatige schrijfactiviteiten voor groep 1-2 en 3. Deze schrijfactiviteiten[1] staan niet op zichzelf, maar zijn ingebed in thematische contexten. Binnen die contexten geven we ook korte suggesties voor de overige leer- en ontwikkelgebieden.

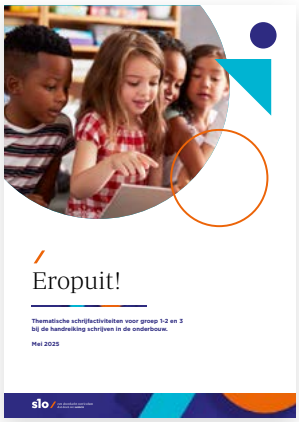

Klik op de Eropuit! publicatie of scan de QR-code om deze te bekijken.

[1] De schrijfactiviteiten zijn eerder gepubliceerd in 'Schrijven met peer response en instructie in genrekennis: docentenhandleiding en lessenserie voor de groepen 1-3' (Hoogeveen en Dhont, 2024).

Schrijfvaardigheid in het basisonderwijs

Schrijfonderwijs en landelijke resultaten

Voordat we ingaan op het ontluikend schrijven, zoomen we in op het schrijfonderwijs in de midden- en bovenbouw. Ontluikend schrijven vormt immers de basis voor het aanvankelijk en voortgezet schrijven.

We hebben niet goed zicht op wat er in de onderwijspraktijk gebeurt op het gebied van schrijven. Gemiddeld wordt maar een uur per week aandacht besteed aan schrijven. Het gaat dan vooral om het schrijfproduct en niet om het proces. Bovendien gaat het bij de beoordeling van het product voornamelijk om vormaspecten: spelling, formulering en interpunctie. Gegevens over toetsing uit landelijke peilingsonderzoeken zijn zorgelijk, zie figuur 1. Slechts 28% van de leerlingen haalt voor schrijven het gewenste niveau 2F aan het einde van het basisonderwijs (Onderwijsinspectie, 2021).

Schrijven **po / sbo**

po-leerlingen		sbo-leerlingen	
73%	28%	33%	9%
beheerst niveau 1F	beheerst streefniveau 2F	beheerst niveau 1F	beheerst streefniveau 2F

In zowel po als sbo ligt meer nadruk op vorm dan op inhoud. Ook is er meer aandacht voor het schrijfproduct dan voor het -proces.

Gemiddeld besteden zowel po- als sbo-leraren een uur per week aan schrijfonderwijs. Schrijven heeft op veel scholen weinig prioriteit. Het accent ligt op lezen, spelling en woordenschat.

Schrijven **vo**

52%

van de leerlingen vmbo-basis beheerst niveau 2F. Verder zijn er weinig gegevens bekend over het schrijfniveau in het vo.

Er gaat weinig tijd en aandacht naar schrijfonderwijs door de nadruk op lezen.

Klik op de factsheet of scan de QR-code om de factsheet volledig te bekijken.

Figuur 1: onderdeel schrijven uit Factsheet basisvaardigheden taal-Nederlands (SLO, 2024).

Schrijfvaardigheid in de definitieve conceptkerndoelen

Uit peilingonderzoeken blijkt dat de resultaten voor schrijfvaardigheid onder de maat zijn. Om het tij te keren, is het van belang om te starten vanuit doelen. Zicht op de landelijk vastgestelde doelen maakt duidelijk waar je als leerkracht in de onderbouw naartoe werkt.

De definitieve conceptkerndoelen Nederlands (SLO, 2025) beogen rijk, betekenisvol, actief en samenhangend taalonderwijs. Schrijfvaardigheid komt in verschillende conceptkerndoelen terug (zie figuur 2). In de definitieve conceptkerndoelen staat in de eerste plaats beschreven dat leerlingen doelgericht teksten moeten leren schrijven, afgestemd op doel, publiek en context. Leerlingen leren om teksten te schrijven binnen communicatieve contexten (definitief conceptkerndoel 3A). Daarnaast staat beschreven dat leerlingen moeten leren om creatief taal te gebruiken bij het formuleren van teksten. Ze verkennen hoe ze zich via geschreven taal kunnen uiten (definitief conceptkerndoel 3B). In de conceptkerndoelen is ook opgenomen dat leerlingen leren hoe ze schrijven kunnen inzetten als vaardigheid om kennis beter te verwerven en lesstof beter te onthouden (definitief conceptkerndoel 3C). Deze drie conceptkerndoelen weerspiegelen de functies van taal: de communicatieve functie, de expressieve functie en de conceptualiserende functie.

Tot slot is opgenomen dat leerlingen moeten ontdekken dat schrijven een proces is en dat je tekst nooit in één keer goed is. Ze leren te reflecteren op hun schrijfproces en tekst (definitief conceptkerndoel 5) en leren om hun tekst te reviseren op basis van feedback (definitief conceptkerndoel 3A).
Aan al deze doelen wordt gewerkt in Eropuit!. Bovendien wordt daarin expliciet de link gelegd met de andere taalvaardigheden zoals lezen, luisteren (definitief conceptkerndoel 2) en gesprekken voeren (definitief conceptkerndoel 4). De schrijfactiviteiten in het praktijkgedeelte zijn in overeenstemming met het beoogde nieuwe wettelijke curriculum en sluiten aan bij de meest recente inzichten over taalonderwijs.

Kerndoel 3	**De leerling produceert teksten**
3A	**De leerling spreekt en schrijft afgestemd op doel, publiek en context**
Het gaat hierbij om	• hanteren van een passende aanpak; • in eigen woorden verwerken van informatie uit verschillende bronnen tot een gestructureerde tekst met bronvermelding; • inzetten en uitbreiden van kennis over de vorm van teksten: tekstsoorten, tekststructuren, verteltechnieken; • schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau met een leesbaar handschrift en typschrift, en verstaanbaar spreken; • reviseren van de tekst met het oog op doelgerichte communicatie: taalgebruik en taalverzorging.
3B	**De leerling gebruikt taal op een creatieve manier**
Het gaat hierbij om	• verkennen van creatief taalgebruik van anderen in literaire en zakelijke teksten; • verwoorden van eigen ideeën, gedachten, ervaringen, gevoelens en fantasieën; • experimenteren met klanken, woorden, zinnen, literaire genres, taalregels, taalconventies en visuele vormen; • waarderen van creatief taalgebruik.

Lees verder op de volgende pagina. >>

Figuur 2: definitieve conceptkerndoelen 3A, 3B en 3C van het leergebied Nederlands po, so en onderbouw vo (SLO, 2025).

3C	De leerling schrijft om tot kennisopbouw of begrip te komen
Het gaat hierbij om	• weergeven van hoofd- en bijzaken, indrukken en vragen bij gelezen, bekeken of beluisterde inhoud; • samenvatten van gelezen inhoud; • verwoorden, onderbouwen en ordenen van gedachten, verworven inzichten en kennis in een tekst of schema; • inzetten en uitbreiden van school- en vaktaal; • schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau met een leesbaar handschrift en typschrift.

Figuur 2: definitieve conceptkerndoelen 3A, 3B en 3C van het leergebied Nederlands po, so en onderbouw vo (SLO, 2025).

Schrijven in de onderbouw

Wat verstaan we onder ontluikend schrijven?
Welke didactiek kun je gebruiken om het ontluikend schrijven te stimuleren?
Hoe kun je het ontluikend schrijven inbedden in een thematische context en hoe kun je daarbij gebruikmaken van verhalen?

Ontluikend schrijven

Leren lezen en schrijven staat centraal in het curriculum van het basisonderwijs, want geletterdheid is een van de belangrijkste vaardigheden in onze samenleving. Voordat kinderen in groep 3 beginnen met het formele aanvankelijk lees- en schrijfonderwijs, oriënteren zij zich al op verschillende kenmerken van geschreven taal en laten dat ook zien; ze imiteren immers volwassenen. Deze ontluikende geletterdheid ontwikkelt zich spelenderwijs, zeker als ze regelmatig voorbeelden zien in hun leefomgeving en er ook expliciet aandacht is voor schriftelijke uitingsvormen, zoals picto's of boodschappenlijstjes. Op basis van ervaringen ontwikkelen kinderen gaandeweg aandacht voor de rol en functie van teksten. Dit vormt de basis voor de latere formele lees- en schrijfonderwijsprocessen.

Wat is ontluikende geletterdheid?
Het opdoen van ervaringen met geschreven taal in de sociale omgeving en op basis daarvan iets doen met teksten, of wat daarop lijkt (Teale & Sulzby, 1986).

Het is belangrijk dat je als leerkracht in de onderbouw inspeelt op de interesses rondom geletterdheid van het kind, door ontluikend schrijven van het kind te stimuleren (Pompert, 2017). In de onderwijspraktijk is er vooral aandacht voor ontluikend leesgedrag en minder voor ontluikend schrijven. Dat is een gemiste kans, want taal leer je door te doen, door het ontwikkelen van productieve taalvaardigheden als spreken en schrijven. Voor een optimale ontwikkeling van de geletterdheid van jonge kinderen zijn contextrijke, thematische spelverhalen nodig (zie verderop). In betekenisvolle contexten komen leerlingen in aanraking met schrijven zoals dat ook in het werkelijke leven gebeurt. Focus je niet teveel op het formele proces: de ontwikkeling van het alfabetisch schrift. Dat komt in een latere fase aan bod. Het ontwikkelen van schrijfplezier staat hier voorop.

In deze handreiking gaat het steeds om het stimuleren van ontluikend schrijven. We willen niet het formele aanvankelijk lees- en schrijfonderwijs verschuiven van groep 3 naar groep 1-2. We hanteren dan ook een brede definitie van schrijven. Onder schrijven verstaan we ook tekenen, krabbelen en het schrijven en stempelen van woordjes bij een tekening. Dit zijn belangrijke vormen van je schriftelijk uiten die aan het schrijven van hele teksten voorafgaan. Bus et al. (1995) onderscheiden vijf fasen in de ontwikkeling van tekenen naar schrijven:

Fase 1	Tekenen. In deze fase is er nog geen verschil zichtbaar tussen tekenen en schrijven.
Fase 2	Krabbelen. Een kind in deze fase geeft woorden weer met krabbels.
Fase 3	Ketens letterachtige vormen of letters. In deze fase beseft een kind dat woorden weergegeven worden door reeksen abstracte tekens. Ook heeft het kind door dat deze tekens bij elk woord in een andere volgorde staan.
Fase 4	Het gebruiken van één of enkele letters voor het hele woord. Een kind in deze fase schrijft net zo goed van links naar rechts als van rechts naar links.
Fase 5	Invented spelling. In deze fase schrijft het kind de klanken zoals het ze hoort. Deze spontane spelling verandert geleidelijk in spelling volgens de regels.

Figuur 3: fasen schrijfontwikkeling (Bus et al., 1991).

Foto: Norbert Waalboer

Procesgerichte schrijfdidactiek

Hoe kun je het ontluikend schrijven van jonge kinderen stimuleren?

Het jonge kind kan zich optimaal ontwikkelen als er een goede balans is tussen vrije spelsituaties en door de leerkracht begeleide situaties (Janssen-Vos, 2003).

Een leerkrachtgebonden manier om het ontluikend schrijven te stimuleren, is het doorlopen van het didactisch fasenmodel (Hoogeveen, 1993). Dit model is gangbaar voor schrijfonderwijs in groep 4 tot en met 8. Het is typerend voor procesgericht schrijfonderwijs. Leerlingen krijgen hulp bij het uitvoeren van de verschillende fasen van het proces dat schrijvers doorlopen als ze teksten schrijven. Zo leren ze wat een schrijver moet doen om een schrijftaak tot een goed einde te brengen. In groep 1-2 en 3 doorlopen de leerlingen de verschillende fasen in het schrijfproces ook, maar dan op basaal niveau en ze worden door de leerkracht door de fasen geleid. Het woord 'tekst' vatten we in deze handreiking ruim op: ook tekeningen met enkele letters of woordjes, beschouwen we als tekst.

De verschillende schrijffasen zijn:

- Oriënteren op het schrijven
- De schrijfactiviteit
- Hulp bij het schrijven
- Bespreken en herschrijven van de teksten
- Publiceren van de teksten

Figuur 4 Gebaseerd op het 'fasenmodel schrijfonderwijs' (Hoogeveen 1993).

1. Oriënteren op het schrijven

In deze fase wordt het schrijven voorbereid door te lezen, te luisteren en te praten. Kinderen moeten weten waarover, voor wie en waartoe ze schrijven. Aan de hand van voor de leeftijd geschikte rijke teksten, oriënteren ze zich op tekstsoort, doel, publiek en functie van de tekst. Het gaat in de onderbouw om kennismaken met deze onderdelen.

Oriënteren

2. De schrijfactiviteit

In de tweede fase wordt de kinderen duidelijk gemaakt hoe de schrijftaak eruitziet. Wat gaan ze schrijven? Met welk doel? Voor wie? Wat gebeurt er met de tekst als hij klaar is? Het is heel belangrijk dat deze aspecten van de schrijftaak helder zijn, ook bij jonge kinderen.

Schrijven

3. Hulp bij het schrijven

In deze fase 'schrijven' kinderen hun tekst en krijgen ze hulp bij het schrijven. Hulp bieden betekent in de onderbouwgroepen vooral praten met de kinderen als ze vragen hebben of vastlopen en hulp bieden bij het tekenen, stempelen, krabbelen, schrijven.

Hulp bij het schrijven

Lees verder op de volgende pagina. >>

4. Bespreken en herschrijven van teksten

Door het bespreken en herschrijven van teksten met klasgenoten worden kinderen zich bewust van het feit dat hun teksten gelezen worden en ontdekken ze gaandeweg of hun tekst zo geschreven is dat het doel en publiek bereikt worden: in deze fase leren kinderen reflecteren op de tekst en op hoe ze het schrijven aangepakt hebben. In de onderbouw maken kinderen kennis met de fase van bespreken (peer response) en herschrijven (commentaar van lezers verwerken), doordat er op elkaars teksten gereageerd wordt en ze er daarna iets bij mogen schrijven. Kinderen bespreken bijvoorbeeld met elkaar of het duidelijk is wat er getekend en geschreven is. Zelfs kleuters kunnen al herschrijven, bijvoorbeeld door een tekening aan te vullen, een pijltje te zetten bij een handeling of een woord toe te voegen.

Bespreken en herschrijven

5. Publiceren van teksten

In deze fase wordt de tekst gereed gemaakt voor publicatie. Als kinderen er belangstelling voor tonen, leren ze hun teksten te verzorgen. Te veel en te vroege aandacht hiervoor kan ten koste gaan van het schrijfplezier. In de onderbouw begeleiden we leerlingen bij het zich leren uitdrukken op papier, staat het schrijfplezier voorop en vinden we de vorm en verzorging van de tekst nog niet belangrijk. Wel heel belangrijk is het publiceren van teksten. Publicatie zorgt ervoor dat de teksten daadwerkelijk een communicatieve functie vervullen: ze worden gelezen door het publiek waarvoor ze bedoeld zijn. Dit motiveert kinderen: het vergroot het plezier in schrijven. Er zijn ook in de school veel mogelijkheden tot publicatie, bijvoorbeeld in de klas, in andere ruimtes in de school en in de digitale omgeving van de school.

Publiceren

Door bovenstaand schrijfproces samen met de leerkracht te doorlopen, ervaren jonge kinderen dat herlezen, schrappen en herschrijven deel uitmaken van het schrijfproces. Door hier al zo vroeg spelenderwijs aandacht aan te besteden, leren kinderen in een doorlopende lijn met dezelfde aanpak teksten te schrijven en wordt herschrijven de normaalste zaak van de wereld.

Voor meer achtergrondinformatie over het project *Leren schrijven met peer response en instructie in genrekennis,* zie ‘leerkrachthandleiding bij de schrijfactiviteiten voor groep 1-3’.

Thematiseren met verhalen

We hebben al toegelicht wat ontluikend schrijven is, waarom het zinvol is om ontluikend schrijven te stimuleren en dat je dit kunt doen aan de hand van het vijffasenmodel. We lichten nu toe waarom het essentieel is om schrijfactiviteiten voor het jonge kind in te bedden in een thematische context en hoe je daarbij een verhaal als uitgangspunt kunt gebruiken.

Veel onderbouwgroepen werken thematisch. Een thema zien we als een geheel van samenhangende activiteiten, waarbij kennis en vaardigheden door kind en leerkracht worden verbonden met sociaal-culturele activiteiten. Deze definiëring is gebaseerd op uitspraken van Vygotsky. Volgens Vygotsky wordt de ontwikkeling van kinderen sterk beïnvloed door de sociaal-culturele wereld waarin zij opgroeien. Die wereld kan worden nagebootst in de klas, met behulp van een thema dat past binnen de leef- en belevingswereld van het kind (bijvoorbeeld: Er is een baby geboren). Samen met de kinderen verkent en ontdekt de leerkracht die wereld als 'helpende volwassene'. Verhalen spelen daarbij een belangrijke rol.

Beredeneerd aanbod

Thematiseren is beredeneerd werken met een thema, waarbij leerkracht en leerlingen samen eigenaar van het thema zijn. Bij thematiseren staat het thema de hele schooldag in alles centraal. Het thema is echter geen doel op zich, maar vormt de betekenisvolle kapstok waarmee je de doelen voor het jonge kind wil bereiken.
Zie 'doelen jonge kind SLO'.

Neem in een themaperiode de doelen van een leergebied als uitgangspunt, bijvoorbeeld taal en vul deze aan met doelen uit andere leergebieden, zoals wereldoriëntatie, rekenen en wiskunde en beeldende vorming. Selecteer een aantal focusdoelen: doelen waaraan je gedurende de themaperiode gericht gaat werken. Je biedt deze doelen bewust aan in verschillende activiteiten. De activiteiten maken het mogelijk dat kinderen in aanraking komen met inhouden bij deze doelen. Zorg ervoor dat je onderwijsaanbod bestaat uit gevarieerde activiteiten waarbij de kinderen herhaaldelijk werken aan deze doelen.
Dit geheel noemen we een beredeneerd aanbod: betekenisvolle activiteiten die met elkaar samenhangen en gekoppeld zijn aan leerdoelen.

Voor meer achtergrondinformatie, zie 'thematiseren met jonge kinderen'.

Je kunt zelf een keuze maken uit de doelen voor het jonge kind en samen met de kinderen het thema vormgeven, maar je kunt ook gebruikmaken van een uitgewerkt thema (zie Eropuit!). Zorg er in ieder geval voor dat je een beredeneerde keuze maakt, afgestemd op de specifieke behoeften van de leerlingen in jouw groep.

Ter introductie van het thema kun je een verhaal vertellen of voorlezen.
In de drie deelthema's bij Eropuit! is telkens een prentenboek of verhaal als startpunt genomen.

Foto: Norbert Waalboer

Verhalend ontwerpen

Behalve een bestaand verhaal vertellen of voorlezen, kun je ook samen met de kinderen een verhaal ‘ontwerpen’. Verhalend ontwerpen is een specifieke vorm van thematiseren, waarbij verhalen centraal staan. Jij bedenkt het begin en de rode draad en nodigt kinderen uit om daar hun eigen ideeën aan toe te voegen en het einde van het verhaal te bedenken. Wanneer je samen met hen een verhaal bedenkt en vertelt, benut je de natuurlijke nieuwsgierigheid en je vergroot de betrokkenheid van de kinderen. Het verhaal en de inhoud ervan gaat leven, waardoor het leren actiever en betekenisvoller wordt. Voor meer informatie, zie ‘verhalend ontwerpen’.

Bij het voorlezen van een bestaand verhaal of verhalend ontwerp spelen hoofdpersonen, episodes en sleutelvragen een rol. We gaan hier kort op in.

Foto: Norbert Waalboer

Hoofdpersonen

Bij het kiezen van verhalen is het belangrijk om te kijken naar de hoofdpersonen van het verhaal. Spreken ze tot de verbeelding van jonge kinderen? Kunnen zij zich ermee identificeren? Om leerlingen te ondersteunen bij het zich inleven in het verhaal kun je een pop gebruiken als ‘intermediair’. Een intermediair is een hoofdpersoon uit een verhaal die als pop tot leven is gebracht. De intermediair vormt de verbinding tussen het verhaal en de kinderen. Zo vergemakkelijk je het begrip van het verhaal, want je maakt de situatie concreter. Ook jij als leerkracht kunt intermediair worden met de dramawerkvorm ‘Teacher in role’, waarbij je met een attribuut rolfiguur wordt en in het verhaal stapt. Zonder attribuut ben je weer leerkracht, stap je uit het verhaal en kun je samen met de kinderen het verhaal bespreken en erover schrijven.

Episodes

Verhalen hebben een verhaallijn met een opeenvolgende reeks afgebakende gebeurtenissen, die we episodes noemen. De episodes geven de rode draad van het verhaal weer en zijn dus ook van belang voor schrijvers. Door met kinderen te praten over de vraag welk probleem of welke wens van de hoofdpersoon in dit verhaal centraal staat, werk je aan verhaalbegrip. Verhalen zijn echter niet alleen belangrijk voor de taalontwikkeling. Taal- en kennisontwikkeling gaan immers hand in hand. De verschillende episodes bieden talloze mogelijkheden om te werken aan doelen en inhouden uit verschillende domeinen en leergebieden, binnen het thema. Zie hiervoor de uitgewerkte voorbeelden en schema's in Eropuit!.

Sleutelvragen stellen

Sleutelvragen zijn vragen die passen bij het thema dat centraal staat en die kinderen prikkelen om hun kennis over het thema uit te breiden. Tegelijkertijd zijn het doelstellingen voor de leerkracht. Wat wil je dat kinderen ontdekken, leren rond een bepaalde episode? Hier kun je je activiteiten op afstemmen. Het is de bedoeling dat kinderen hun eigen vragen aan de sleutelvragen toevoegen en dat je daar vervolgens weer op ingaat. Zo ontdek je hoe kinderen het thema beleven en op welke vragen ze antwoord willen.

Bij verhalend ontwerpen wordt het verhaal verder ingevuld en ontwikkelt het zich tot het eigen verhaal van jouw groep kinderen. Dit vraagt veel inlevingsvermogen en je moet goed luisteren en observeren: waar gaan kinderen enthousiast op in tijdens de gesprekjes en tijdens de verschillende activiteiten? En wat spelen ze tijdens het vrije (doen-alsof) spel?

Door activiteiten als spel, gesprek, onderzoek en motorische handelingen verkennen kinderen de wereld spelenderwijs. Een rijke leeromgeving, die onder meer zichtbaar wordt in de themahoeken, is hierbij van essentieel belang.

Foto: Norbert Waalboer

Spel als motor voor ontluikend lezen en schrijven

Jonge kinderen leren door te spelen en door te doen alsof. Verhalen spelen hierbij een sleutelrol. In de hoeken kunnen kinderen het themaverhaal bijvoorbeeld naspelen. Spelenderwijs breiden jonge kinderen hun kennis van de wereld en hun handelingsmogelijkheden uit. Spel heeft ook een positieve invloed op de geletterdheidsontwikkeling, omdat kinderen binnen spelsituaties met elkaar overleggen en juist die peerinteractie is stimulerend voor de ontwikkeling van ontluikend lezen en schrijven. Gesprekken en spontane schrijfactiviteiten zijn binnen spelsituaties betekenisvol. Je kunt de themahoeken verrijken met materialen die schriftelijke taal uitlokken, zoals teken-, schrijf- en stempelmateriaal. Zie ook 'adviezen ontluikend schrijven' (pagina 17).

Thematische schrijfactiviteiten

In de rol van helpende volwassene kun je daarnaast ook leerkrachtgebonden activiteiten aanbieden binnen de betekenisvolle context van het thema. De thematische schrijfactiviteiten zijn hier een voorbeeld van. Ze zijn opgebouwd volgens het didactisch fasenmodel dat eerder besproken is. Receptieve vaardigheden gaan vooraf aan productieve. Begin daarom met het voorlezen of vertellen van een verhaal, voordat je kinderen in kleine groepjes zelf laat experimenteren met het schrijven van hun eigen verhalen. Lezen en schrijven zijn bovendien twee kanten van dezelfde medaille. Kennis over tekstsoorten en tekstkenmerken leer je door te lezen en die kennis kun je vervolgens inzetten bij het schrijven. Op die manier vindt een transfer van vaardigheden plaats. Door te kiezen voor diverse, kwalitatief goede teksten van verschillende auteurs maken kinderen al in de onderbouw kennis met verschillende tekstsoorten. Leren lezen en leren schrijven gaan zo hand in hand.

Door eerst voor te lezen, daarna over het verhaal te praten en vervolgens te schrijven, komen de verschillende domeinen van geletterdheid in samenhang aan bod. Verbind lezen, schrijven en spreken ook altijd met andere activiteiten binnen het thema (Janssen-Vos, 2003). Lezen, spreken en schrijven zijn immers vaardigheden die als middel worden ingezet bij inhoudelijke thema's waarmee kinderen de echte wereld verkennen. Door zo te werken, wordt geletterdheid betekenisvol voor kinderen en ervaren ze dat ze deze taalvaardigheden nodig hebben om te communiceren. Bovendien kun je door observatie de mondelinge en schriftelijke taalontwikkeling van de kinderen volgen.

In de onderbouwgroepen is er een subtiele balans tussen intentioneel en incidenteel onderwijs: tussen inhouden die bewust door de leerkracht aan de orde worden gesteld en onderwerpen die door de kinderen of door de omstandigheden worden ingebracht. De kinderen in de onderbouw hebben idealiter veel invloed op wat in de groep aan de orde komt en zijn dus medeverantwoordelijk voor hun speel-werkgedrag.

Adviezen ontluikend schrijven

Wat is belangrijk bij ontluikend schrijven?

- Een omgeving waarin geletterdheid gewaardeerd wordt en kinderen hulp krijgen van volwassenen of oudere kinderen als ze daarom vragen.
- Kinderen serieus nemen in wat ze tekenen en schrijven en ze hierover in gesprek laten gaan met een volwassene of leeftijdsgenoot.

Wat is de rol van interactie?

- Kinderen willen met hun schrijfproduct altijd iets uitdrukken, om dat te begrijpen is het belangrijk om erover in gesprek te gaan.
- Volwassenen kunnen modelleren en begeleiden, leeftijdsgenoten kunnen juist reageren en interpreteren.

Wat is belangrijk voor de praktijk?

- Ga in op spontane pogingen van kinderen tot schrijven.
- Moedig schrijven aan en lok het uit met een gerichte opdracht.
- Stimuleer de interesse in schrijven, stel geen onredelijk hoge verwachtingen aan het handschrift (dit demotiveert).
- Gebruik vooral in klassen met onervaren kleuters een interactieve stijl van voorlezen.
- Maak lezen en schrijven onderdeel van dagelijkse routines en rituelen.
- Laat ruimte voor ontluikende geletterdheid in de brede zin (niet alleen conventioneel lezen en schrijven).

- Wees je bewust van verschillende beginsituaties: niet alle leerlingen hebben dezelfde ervaringen met geletterdheid.
- Sluit aan bij de individuele ontwikkeling.
- Bied een taalrijke omgeving met mogelijkheden voor lezen en schrijven, voorlezen en gesprekken.
- Stimuleer geletterdheidsactiviteiten en het gesprek daarover in spel. Doe de activiteiten eerst zelf voor.
- Benoem modelgedrag en doe het voor, schrijf bijvoorbeeld een boodschappenlijstje.
- Vraag de kinderen wat ze geschreven of getekend hebben.
- Betrek de ouders en thuisomgeving erbij.

Bron: Jong Geletterd Oud Gedaan – Lectoraat Meertaligheid & Geletterdheid

Bronnen

Boland, A. (2015). *Het jonge kind.* Hogeschool IPABO.

Bouwman, A., & Houtsma, S. (2021). *Van thematisch werken naar thematiseren.* Uitgeverij Pica.

Bouwman, A., Houtsma, S., Van der Linde, G., & Klein Tank, M. (2020).
Thematiseren met jonge kinderen: Handreiking SLO.

Stichting Leerplanontwikkeling (SLO).
www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind/educatie-onderwijs/thematiseren-jonge-kinderen/

Hoogeveen, M. (1993). Schrijven leren: *Een leergang schrijven van teksten in de basisschool.* SLO.

Hoogeveen, M. (2012). *Schrijven met peer response en instructie in genrekennis.* Universiteit Twente.

Hoogeveen, M. (2020). *Leerlijn schrijven met peer response en instructie in genrekennis: Docentenhandleiding bij de lessenserie voor de groepen 4-8* (2e dr.). SLO.

Hoogeveen, M., & Dhont, J. (2024). *Schrijven met peer response en instructie in genrekennis: docentenhandleiding en lessenserie voor de groepen 1-3.* SLO.

Janssen-Vos, F., Van der Meer, L., De Waard, H., Vingerhoets, I. (2024).
Basisontwikkeling voor peuters en de onderbouw. Van Gorcum.

Lectoraat Meertaligheid en Geletterdheid. (z.j.). Jong geletterd, oud gedaan.
www.lectoraatmg.nl/project/jong-geletterd-oud-gedaan/

Pompert, B. (2017). Lezen en schrijven doe je samen. Van Gorcum.

SLO (2020a). Een speelbaar thema zet de wereld open. www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind

SLO (2024). Factsheet basisvaardigheden taal-Nederlands.
www.slo.nl/publish/pages/19160/factsheet-basisvaardigheden-taal-nederlands-september-2024.pdf

SLO (2024). Inhoudskaarten jonge kind fase 1: Doelen jonge kind - Taal.
www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind/doelen-jonge-kind/

SLO (2025). Definitieve conceptkerndoelen Nederlands herziene versie 2025. SLO.
http://slo-kerndoelen.files.svdcdn.com/production/uploads/assets/updates/Definitieve-conceptkerndoelen-Nederlands-en-rekenen-en-wiskunde_herziene-versie-2025.pdf?dm=1744890809

Van den Bosch, J., Kooiman, R., & Nolens, F. (2024). Alles in 1 leidraad: fonemisch bewustzijn en alfabetisch principe binnen thematisch onderwijs. *Tijdschrift Taal.* Koninklijke Van Gorcum.

Linde, G. van der (2020). *Formatief evalueren bij verhalend ontwerpen met een prentenboek: Aan de slag met Woeste Willem bij kleuters.* SLO.
Van Koeven, E., & Smits, A. (2020). Rijke taal: *Taaldidactiek voor het basisonderwijs.* Boom.

Van Norden, S. (2020). *Iedereen kan leren schrijven. Schrijfplezier en schrijfvaardigheid in het basisonderwijs.* Uitgeverij Coutinho/Boom.

slo

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

company/slo
SLO_nl